

EGY SZÁLKA NEFELEJCS

A pszichoanalitikus eszmék érvényességéhez

Jádi Ferenc

Kedves Feri bátyám! Lassan, de biztosan kiöregedünk az egyetemből, és már egy ideje nekünk teszik fel azokat a keresztkérdéseket, melyekkel korábban mi vontuk kérdőre elődeinket, vagy vágnak szavunkba joggal fiatalabbak, egy ideománk ideológiai hajlamát gyanítva, firtatva.

Nem gondoltam volna, hogy ilyen szép lehet ez a korosodás, megannyi új testi és lelki intenzitásával és a létkérdéseket is megengedő szabadságával és megrettentő közvetlenségével, de az emberi lét végességét is tanúsító jelek szakadatlan felmutatásával is. Ahogy az idő a testünkön a változás nyilvánvalóságaként redőkként és barázdákként egyértelműen láthatóvá válik, ritkuló hajunk deresedése mutatja korunkat, felvetődik a kérdés, milyen nyomot is hagyott bennünk és közöttünk az idő. Itt-ott felmerül egy-egy sztori, emlék, heg vagy törés, a kellemesség bársonya és a feledettség átláthatatlansága. Másrészt pedig önkéntelenül felvillan az a talány is, hogy szubjektívitasunk bensőséges-ségében, önhitelünkben vagy szellemiségünkben milyen időnyom jut érvényre mint a sajátos gondolatfűzés vagy másfajta eszmei megjelenítés terméke. Ugyanis az így megjelenő, de motiváltságában és történeti összefüggésében még tisztázatlan nyom sokkal rejtélyesebb, és az érzékeny eszmelet, a beleérző és együttérző lélek számára ugyancsak az értelem érzetét kelti. Lényegi lelki mozzanatok eredménye a látens belső indíttatás azon fordító nyomatéka, amelyből a tapasztalat és az alkotóerő, a mesterségi művesség és a differenciált műveltség alkotó anarchizmusa és viszonylagos autonómiája folyamatosan újabb impulzusokat nyer.

Erről a nyom kérdésről, főleg a freudizmustól ihletett Derrida „trace” és „chora” fogalma kapcsán, sokat beszéltek az elmúlt évtizedekben, mint lenyomatról, *tractum*ról.¹ Radikalizálva Derrida ezt a lettrikus nominalizmus hagyó-

¹ Orbán Jolán: Derrida írás-fordulata. *Jelenkor*, Pécs 1994.

mánya alapján pszichikus írásnak vagy empatikusan vésetnek, Didi-Hubermann pedig megpecsételtségnek nevezte. Nem nehéz itt, a „differance” mint eredeti hiányidentitás gondolat felvetése ellenére, a nominális és a testiségre alapozó identitáselmélettől való szabadulás vágyát kimutatni. Már a kiindulópont, az identitásnak a differenciával való logikai szembeállítás, Heideggernél is, az érték és minőség elgondolásában egy mennyiségi hiposztázison alapul. Ezért a megannyi dekonstrukciós beszéd a törvényről és betűről, a beszámolóshisztoritásról, a nyomtalan létfeleledettségről, a képhermeneutikától és a nyelvi metaforológiától való ismeretelméleti iszonyról, az időről mint pszichoökonómiai adományról, stb. A primer identitás határozott belső útra indulásából (Entschiedenheit) adódó *divergencia* számomra elég érzetileg képzett létalap ahhoz, hogy az interszubbektivitás találkozási mezejében egy szubjektum kezdettől fogva megjelenjen és fokozatosan a közösség relativált részeként – és nem tagjaként – a szocialitásba megérkezzen. Az létidő nyoma számomra inkább utal „az így van” vagy „ez ilyen”, a magyarban láthatatlan, vagy csak egy itt-ott tételező copula nyomán odagondolt, élettörténeti lényegére és a benne rejlő konzekvensen ható benső érzeti-indulati és metamorfotikus erőre. Ez a múltból a jövőbe mutató etikai-esztétikai ítélőerő alapvetően meghatározza azt, ami a szavak és képek nyilvánvalósága mögött láthatatlanul egy belső látássá, azaz világgá formálódik. A binér törvényesség és szabályozottság a tractum alapján egy rendszert csak látszólag tesz kiszámíthatóvá, és játékszabályait csak a nyilvánosság és a respektált magánügyienség virtualitásában határozza meg. Sokkal inkább hajlik egy ilyen rendszer arra, hogy az időszakos megállapodás alapján hozott törvényt a maga módján vagy a saját kedvére értelmezze, önmagát könnyen kijátssza, miáltal az manipulálhatóvá válhat. Ezért hiányzik itt az intrapszichikus világ másik nyomra vezetője, mely az érzelmi-értelmi orientációt és a megvallott intencionalitást jelöli meg.

Én ezt a másik, belül képzett és látens, vagy minden nyelvi explikációk ellenére rejtetten, implikációk és utalások sorában megjelenő, de intencionálisában mindig is értelmi időirányt vett nyomot a latin világ alternatív nyom szavában, a vestisben véltem megtalálni,² és igyekeztem a belső indulati-érzelmi huzavonával (németül Zug, mint az idő/vonal haladása, Zug der Zeit/Linie, ugyanez a latinban tractus, a franciában trait) és a pszichoökonómián kívüli létajándék gondolattal összekötni. Ez az alapgondolat engem egy, a pszichoanalízisen belül alig tematizált, nálam élettörténetileg motivált és így eszmetörténetileg is izgalmasnak tűnő igen fontos területre, az emlékezetesség (memory/Gedächtnis kontra remember/Erinnerung) és történetienség (Geschichte kontra His-

² F. Jádi: Des Wahnsinns schöne Geschenk. In: F. Jádi: *Von der Zeichnung*, Institut für Buchkunst, Leipzig 1998, 7–21. o., F. Jádi: *Identität, Leiblichkeit und der Eigensinn zu bauen. Bildtheoretische und kreatologische Überlegungen*. Kulturforum, Berlin 2004.

torie) valamint a képiség (kép/Bild kontra ábra/Abbild) és a világgép (átértzett világlátás) mint a megélt gondolkodás alapvetésének területére vezetett. Mint-ha a platói barlanghasonlat megfordítottjáról lenne itt szó, a vetületről, mint-ha csak a távoli és közeli múltból a jövőbe előrevetett epizodikus és történeti emlékezet árnyéka és a tettek emlékezetességi értékelése, a kegy és a resenti-ment tengelyében vezetne a feleszmélt jelenhez, oda, hogy egy mindenkori történeti létkivetettségben létezzünk. Ennek megfelelően egyfajta libidinálisan elődeterminált létfeledettségéből magunkhoz térve, csak a vágy és a mögötte megbúvó érzület vagy érzet átformált trianguluma lenne hivatott arra, hogy a testiségnek (Leib) az észlelési folyamatok során történő felélnkülésével, az affektusnak az interszubbektivitáson belüli jelentőségére és létértelmére figyelmeztessen bennünket. Amiből az is következik, hogy a fantázia és az érzés a választható lehetőségek és a preferált performativitás, azaz a másodlagos identitások (Selbigkeit, Ich-Als-Ob), az érzet és az érzület az eldöntöttség/határozottság és a belső szükségesség, azaz a primer identitás (Selbstheit) regiszterébe tartozik.³

Az utóbbi évek pszichoanalitikus elmélete lényegében elismerte a fenomenológia megkerülhetetlenségét az emberi kapcsolatok topikájának és dinamikájának leírásában, de eddig nem integrálta az új fenomenológiai pszichológia haladását olyan radikalizmussal és következetességgel, mint ahogy a modern fenomenológiai gondolkodás a pszichoanalitikus tudattalan fogalmát saját gondolatrendszerébe abszorbalta. Amit Freud és énpshichológiai követői, pl. Husserl, Heidegger, Scheler vagy Merleau-Ponty és Ricoeur kritikája kapcsán még megtehettek, vagyis hogy figyelmen kívül hagyták az interszubbektivitás fenomenológiáját, ma már, a csecsemőmegfigyelések és az interakciós pszichoanalízis eredményeinek vetületében, teljesen lehetetlen.

Érdekes lenne például utána menni annak, hogy milyen hatással volt a pszichoanalitikus szellemiség alakulására az az alaphelyzet, hogy a pszichoanalitikus meghallgatja az analizáltat és kerüli a valós párbeszédet, miáltal a megfigyelés ébersége a szavak és mondatok formális értelem logikai világában, a megszólalás és beszéd közbeni társítások általi faszcináció medrében marad. Ide, a nyelvi alakítás és megjelenítés terére, Freud hasonlatában a szubjektumnak „az élet színpadán” való fellépésére összpontosul az analitikus megfigyelés jelentős része, miáltal a meggyőződés és meggyőzés empatikus jelekkel és jellemzőkkel operáló okkeresés és magyarázkodás retorikai tere észrevétlenül nyílik fel az azonosság, a hasonlóság és a másság megértésének és a sajátos és különös belátásának rovására. Az akcentuáltan internalizált professzionális fellettes énnel az asszociációk formális követésére sugalló parancsa, vagy a másik fölé rendelő narcisztikus énnideál elfeledtetheti az analitikussal azt a tény,

³ Vö. P. Ricoeur: *Zeit und Erzählung I–III.*, Fink, München 1991.

hogy minden nyelviség megértése a képiességben való megértésben (németül: Im-Bilde-Sein) érkezik meg (evidentia), és minden nyelvi megnyilvánulás az előértelem világképi forrásából veszi kezdetét. Ahogy előítélet nélkül nincs ítélet, nincs képzettség nélkül sem saját látásmód. (Mondom ezt, tudván, hogy ezekben a dolgokban a patológiás nárcizmus kisiklási útjaitól senki sem mentes.) Ezért beszél Merleau-Ponty a „látás genealógiájá”-ról⁴ a megfigyelés, a megértés és a belátás lényegi összefüggése kapcsán. Ez, a más tudományágakban szélteben-hosszában vitatott „ikonikus fordulat” nagyon aktuális a pszichoanalízisben is. A nyelviségen túlra tekintő, fenomenológiai szempontokkal megújult pszichoanalitikus metapszichológia hatással lenne a klasszikus álomelmélet revíziójára, az álmodott és elmondott álom közötti összefüggés⁵ és ontológiai különbség pontosítására, valamint az álommunka és a pszichózisok közötti kapcsolat jobb megértésére is.

Napjaink interakciós pszichoanalízise világított rá arra, hogy egy olyan fontos hatóeszközünk, amit az empátiás analitikus-beteg kapcsolaton belül terapeutikus *jóindulatnak* (Gewogenheit) neveznek, egy olyan *kegy*, amely stabilizálja az alaphangulat bizalomra (Verbindlichkeit) alapozottságát.⁶ Ebben a helyzetben megtörik a régi kötődések (Bindung) indulatossága, amelyre az indulatáttétel kapcsán éppen Ferenczi hívta fel a figyelmünket. Ez a szó a mi magyar pszichoanalitikus nyelvezetünkben észrevétlenül ott él a mai napig. Freud egy tárgyalképzés pszichoökonómikus átviteléről beszél, míg a korai Ferenczi, technikai újításait anticipálva, a hangsúlyt a páciens tudattalanjában feléledő érzeti és indulati elváráslogikára helyezte. Egész élete folyamán azon dolgozott, hogyan modifikálja az analitikus engedékenysége és gyengédsége, azaz jóindulata az indulatáttétel mezejét. Ő mutatott rá arra is, hogy az értelmezések megszegyenítőleg hatnak akkor, ha azokat nem mérsékletes figyelmességgel vetjük be. Az elvárással való belső harc nemcsak a társítást mobilizálja, hanem ebben a nyelvjátékban – éppúgy, mint a tudásvágyban – egy voyeurisztikus elem is megbúvik, holott az ismeret éppen ezen a ponton túl, ugyanis a belső megfigyeléssel kísért tapasztalati értékek képzésével foganatosul.

Lacan nyelvtudományi motiváltságú korrektúrája után és az interaktív pszichoanalízis felléptével a jelenkori Selbst-pszichológiában nemcsak a megfigyelés és a primer (nem konnotált) képiség és az ezzel kapcsolatos affektuslogika gondolkodás-lélektani jelentősége vált világossá, hanem a pszichoanalitikus intuíció és az önértelem vagy terapeutikus eredetiség immanenciájának kérdé-

⁴ Merleau-Ponty: *Das Sichtbare und das Unsichtbare*. Fink, München 1986.

⁵ F. Jádi: *Der Traum des Doktors. Texte aus dem Colloquium Psychoanalyse 1* (1997): 5–31. o.

⁶ Jádi F.: Magasabb rendű lények parancsolták. In: Trixler M. (Szerk.): *A szkizofrénia pszichoterápiája*. POTE, Pécs 1996, 206–235. o.

se is. Az értéklogikán és a szimbolikus metaforán túli értelemképzés, valamint a feleszmélés (aestimatio) kérdése vetődik fel az ítélőerő működése kapcsán, és nemcsak az egy nevezőre hozásé (calculatio), mely a szignifikánsok logikai funkciójának eredménye. Ezért úgy látom, hogy a jelenkori, a freudi nárcizmus fogalmat és szexualitáselméletet túlhaladó pszichoanalízis eleméleti alapvetésében a beszéden túli (és előtti) gondolkodás megértésében és a privátságon, a magánügyiségen túli érzékeny intimitás leírásában a freudi verbális tudattalan fogalmán túli területre jutottunk. Itt az intimitás antinómiái, mint a szeretet/gyűlölet, a bizalom/kétely, a szemérmesség/nyitottság, titoktartás/elárulás és számos más fundamentális etikai-eszteziológiai/esztétikai alapkérdés pszichoanalitikus és pszichodinamikai kérdésessége vár pontosabb megvilágításra.

Ez a nem patológikus narcisztikus egyensúlyt vizsgáló kérdéskör ugyanakkor rámutat az emberi pszichének a tudat és tudattalan közötti dinamikus tengelyben való különös formáltságára, arra a sajátosságra, hogy a megélt interszubjektivitásban és interaktivitásban vergődő lélek intrapszichikus alak- vagy formakeresése, a logosz és az eidosz között ide-oda csapódva, a nyelvben és a képiségben, vagy az egyiket, vagy a másikat részesíti előnyben. Mindez anélkül történik, hogy önértelmiségének megtalálásában a másikat és a világ másságát ignorálná és a logosz vagy az eidosz mezejének kizárólagosságát biztosítani tudná. A freudi és lacani tudattalan elméletből még úgy látszott, hogy a tudattalan nyelvlogikájával fogva tart bennünket, teljesen olyan értelemben, mint ahogy a filozófiai megértésaxiómában, még Gadamer-nél is olvashattuk, hogy minden megértés nyelvi, illetve a nyelviesség alapvetően meghatározza a szubjektum gondolkodását. Ez a felfogás az „iconic turn”⁷-nel, a képletesség és képiség viszonyának további tisztázásával bizonyonnyal jelentősen módosulni illetve differenciálódni fog, miközben az emberi lény megkerülhetetlen narcisztikus egyensúlyának további titkai fognak felszínre kerülni.

Joggal látta maga Freud a lélektan ügyét úgy, hogy saját munkássága nyomán talált vissza a pszichológia egy olyan lélekfogalomhoz, melynek nemcsak egy topológiai vagy stochasztikus relevanciája van, hanem társtudományi, kultúr- és művészetelméleti érvényessége is. Scheler még egy, a belső érzékeléssel elérhető testi-lelki indíttatásról beszél. Merleau-Pontynál megjelenik a hús, a belső szem és a láthatatlan fogalma. A hús és velő pszichoanalitikus megfelelői az ösztönén katexise és a felettes én, valamint az éni-deállal felruházott lelkiismeret. Ezekre a toposzokra nem tudunk rákérdezni. Ezek az érdeketes viszonyokban és a preferált kötődések önellentmondásosságában mutatkoznak meg. Az énpeszichológia mellett kifejlesztett tárgykapcsolatok elmélete egy, a lényeket érintő perspektíva változás nélkül nem vihető át az interszubjektivitás

⁷ Ch. Maar & H. Burda: *Iconic Turn. Die neue Macht der Bilder*. DuMont, Köln 2004.

fenomenológiai területére. A tárgykapcsolatok elmélete szerint a szubjektum-szubjektum viszonyban a másik mindig egy tárgy marad, az ösztönkésztetés vagy a megmásult Selbst tárgyaé. A tárgyiség itt az ontológiai különbségen kívül egy kapcsolati aszimmetria is, mivel itt a dominancia és a vágykielégítési késztetés munkál. Mindez viszont egy pszichoökonómiai egyensúly tengelyében zajlik, de a találkozás etikájával igyekeznek a résztvevők triangulálni kapcsolatukat, miáltal a egyéni autonómia relativizálódik. Az interszubjektivitás mezején az indulatoknak, a kölcsönösségnek, a szeméremnek és a szerénységnek centrális szerepe van. Ezen bensőséges találkozási mezőben a szubjektum a szeretetteljes odafordulással kívánja relativálni az önzést, a másik eltárgyasítását és ellensúlyozza a magányos szubjektum önmagától való elidegenedését. Itt a szeméremnek nemcsak normahatár érzetet respektáló és az intimitás világát szemi-permeábilisan elrejtő, hanem értékmegőrző szerepe is van. Amikor az egyik a bizalmi kapcsolatban észleli a másik védett értékeit (titkait, érdekrendszerét, érzékenységét), látva látja a másikat. A másik becsét így a bensőséges kapcsolat során a negativitásokkal kapcsolatos türelmes bánásmódban mint a szuverenitás határát tiszteljük és közös értéként kezeljük. Az így kialakított figyelmesség nyitott a kényes kérdések, az élettörténeti bonyodalmak, a közös büntudatvállalás felé, úgy, hogy a kapcsolatok etikáját a külvilág moralitása fölé rendeli. Hogy ebből az együttléti szövetségből nem lesz majd egy összeesküvés, arról a moralitásnak az etikába való folyamatos rekurzusa gondoskodik. Csak így, a kapcsolat kritikus ápolásával érhető el, hogy a másik nem lesz az én alteregója illetve szolgálja és fordítva.

A pszichoanalitikus alaphelyzet nem kikérdéssel és kérdőre vonással nyer lélektani előhipotéziseket, hanem azzal a tartással, hogy az intencionalitásban a tudattalan érdek centrális kérdését, a tudatosság és az öntudat tudattalan motiváltságának kérdését veti fel, még a legkorábbi lelki jelenségek értelmezéséhez is, éspedig mint előtörténeti kontinuitások konzekvencialitását. A pszichoanalízis felfedezett egy, az ösztönkésztetéseiével az egész élettörténet során harcban álló, magát minduntalan más színben mutatni vagy megjeleníteni akaró és a saját civilizatorikus ambicionáltságába szakadatlan belebotló belső lelki világot, mely láthatatlan, s melyet még a megmutatkozó vagy alakító is elrejt önmaga előtt. Freud a szenvedélyes és szenvedő, a magát és másokat megcsalni hajló, szeretni és gyűlölni, megtartani és széttörni, isteníteni és elpusztítani akaró esendő emberről – annak mélyhermeneutikailag megfogható individuálonológiai és társadalmi történetiességében – egy olyan nyelven tud beszélni, melyre nemcsak a bizonyos szempontból viszonylagosan odailló vagy találó ön- és idegenmegértés – csak magyarázatokkal áthidalható – hermeneutikus szempontja érvényes, hanem a megértés-egyértés és a másik másikságának megérthetősége, mint egy triangulált dialogicitás univerzalitása is. Ezért nem gondolom, hogy újabb adatok produkálásán kívül a kísérleti emlékezet- vagy álmokutatás a pszichoanalízisbe visszavezethető lényeges eredményeket hoz,

vagy azt, hogy egy ilyen kutatás az emberi természet megértésében a pszichoanalízishez hasonló átfogó elmélethez jutna.

A dialógusban megjelenő megérintő szubjektivitás nyelvisége, a maga gazdag képi titokzatosságával és retorikai trópusaival, a meghallgató elgondolkodás során, ahogy más és más szemszögből hozzá közeledünk, újabb és újabb rejtett gondolatot és látens üzenetet árul el, és megmutatja, hogy a megnyilvánuló milyen rejtett diszpozíciót, intencionalitásának az ösztönkésztetések általi motiváltságát és tudattalan nyelvi strukturáltságát miképpen is rejti magába, a Selbst mátrixába. Kölcsönzéseket és átvételeket találunk itt tömegesen a 19. század német idealizmusához, főként Schopenhauerhez és Nietzschehez. Freud nem szerette a filozófusokat, de munkássága egy briliáns esszéforma megtalálásával visszasegítette a lélektant annak bölcséleti gyökereihez és a humaniorához. Amit az akadémiai pszichológia és pszichopatológia ezen a téren teljesített, széptevés, és Freud ellenes írásait olvasva, ellenérveiket hallva, gyakran arra a kiskutyára kell gondolnom, aki a betonoszlopot akarja lepisálni abban a reményben, hogy majd márványtáblát állítanak neki e felirattal: „Itt számolta ki Bokszos Jani a Freud Zsigmondot”.

Freud a mundán szubjektivitás létértelmi indíttatását okkal szkeptikusan, társadalmi létünket pesszimiztikusan gondolta el. Amikor kimutatja, hogy a libidinális megszállás az életvilág, a velünk együttlevők (Mitwelt), sőt a saját elképzelések libidinális tárgyasulához, az így képzett tárgyelképzelések általi évnesztettséghez (fascináció, extázis stb.) vezet, felfedezi azt a pszichoökonomiai alaptörvényt, mely az elidegenedett szubjektivitás kétértékű logikára való törekvésének alapvető dinamikai eleme az érdeki, uralmi vagy preferenciális rendszerekben. Az ösztöntörekvések tárgyai általi uralom világára mutat rá akkor, amikor az erotika sorstörténetét és annak átformálását az emberi fantázia, álom és a kóros lelki kisiklások területén kimutatja. Ugyanakkor újrafelfedezi az ezen folyamatokkal és az internalizált társadalmi normákkal harcban álló ént. Mindez Nietzsche égisze alatt, miszerint a magát szabadnak gondoló, az akaratszabadságot hirdető ember a valóságban egy láncokban tancoló és alkalmazkodni képtelen lény. Ezen utóbbi gondolati elemet azért hangsúlyozom, mert a pszichoanalízis Freud utáni tengeren túli haladása az amerikai pragmatista-puritán ideológia hatása alatt egy olyan énpeszichológiává torzult, melynek gyakorlata technikai rigiditásba és freudianisztikus vallásos öntömjenezésbe torkollott. Ebben a második-harmadik generációban a Ferenczi által befolyásoltakon kívül alig van nyoma annak a rebellis pszichoanalitikus eszmeiségnek, mely a freudi indíttatásra jellemző volt.

Mások, a lelki mozzanat (emotio) nyomát – egyelőre materializált libidóként tüskének vagy szálkának nevezték – és a metafizikai hagyománynak megfelelően vagy a húsban, a testben vagy az inkarnált szellemiségben, így az öntudat titkában, képletesen a belső szemben, a tudattalan gondolkodásunk ontológiai másikságában keresték. Freud libidó fogalmának immanenciája is még

ezt az objektum–szubjektum törést és metafizikai kettősséget, vagy a probléma lényegét elkendőzve mondvá, a tárgy és szubjektum kapcsolatának dialektikus egységet jeleníti meg. Amikor Freud és a freudisták ezen „bökkenő”, vagy Lacan szavával „gubanc” kapcsán a libidó ösztönsorsáról mint az emberi életutat döntően meghatározó libidófejlődésről beszéltek, csak ritkán tudtak meg szabadulni attól a biologisztikus szuggeszciótól, amivel a freudizmus kísértete mindig is kacsingat. A tudattalan vagy a tudat biológiai háttere nem lehet tárgy, hisz ezek a toposzok, mint magunk vagyunk és ezek az öntudatunk medrét képezik. Ilyenek vagyunk, öntudatunk szinkron többretegűségében végtelenek és végesek. Nem tartom itt vigasznak azt sem, hogy a jelenkori neuropszichoanalízis leleményes empirikus csapdáival számos freudi ötletet igazolni igyekszik, vagy másokat korrigál. Fontos még talán megemlíteni, hogy az erotikus fantázia és annak pervertáltan tárgyiasított formáinak pszichoanalitikus leírása mellett továbbra is alapvető rejtélynek kell tekintenünk a nemi élet intimitásának mibenlétét. Az itt kialakulóban lévő új Selbst-pszichológiai felfogás nemcsak a nemi élet interszubjektív magjának indulati viszonyaira⁸ mutat rá, hanem az igen makacs perverziók vagy más, súlyos Selbst-patológiák kezelésében is újabb előrelépést jelent.⁹

Egyetemi előadásaim közben, mint idősebb közvetítő vagy híradó, szubjektivitásom teljes súlyával és a lehetőleg magvasnak látszó gondolatokkal zavaró személy felelősségével igyekszem visszagondolni recsegve-ropogva letűnt századunk, még testközeli és a maga forráságából csak lassan kihűlő eszmetörténetére. A szexuális forradalmat követő új prűdéria, az új keletű posztmodern identitásvesztettség és az igazságfogalom idiomatikus elbizonytalanodása furcsa reakciókat vagy heves ellenállást vált ki egyik-másik hallgatóban.

Időről időre azon kapom magam, hogy önkéntelenül mégis arra törekszem, hogy a rendelkezésemre álló eszközökkel felrajzoljam, mely ideák is voltak elődeinknél vagy fiatal korunkban olyan súlyúak és arra érdemesek, hogy mint maradandó értéket a következő generációra a gondolkodás „bökkenője”-ként áthagyományozzuk, és eközben a magától értetődés (j)ócska csapdájára felhívjuk a hallgatók figyelmét. Mert tehetünk-e többet, mint hogy a kérdésesség kérdését újra és újra felvessük és minduntalan más és más eszközzel próbáljuk ki alapötleteinket? Azon a nyitott egésznek látszó homonim eszmerendszeren, amit pszichoanalitikus gondolkodásnak nevezünk, dolgozunk közös erővel. Gyakorlati kihatásában és elméleti következményeivel minden interdiszciplináris kritikát feldolgozó gondolkodás folyamatos külső alakzatváltozásnak és belső formai

⁸ Jádi F: Regressionszug a Thalasszában. *Thalassa* 10(1999): 140–149.o. U.ö.: Intersubjektivität, Bildlichkeit und die Welt der Schizophrenen. In: T. Fuchs et al. (Szerk.): *Wahn Welt Bild*. Springer, Heidelberg 2002, 133–168.o.

⁹ Jádi F: Identitás, átváltozás és halál a pszichózisban. In: Trixler M. és Tényi T. *A szkizofrénia pszichoterápiája*. Medicina, Budapest 2005. 341–406.o.

átalakulásnak van kitéve. Éppúgy, mintha önmagunkat a másik másikságával állítjuk szembe, éppen a kérdésség megengedésével ismerjük meg a divergencia, a másfajta eredet és útra indítottság jelenében önmagunkat akkor, ha a változó világ másságát, mint a világ olyanságát elismerjük. Ez a megszüntetve megőrző sajátosság garantálja legjobban, hogy a pszichoanalitikus mozgalom életben maradjon. Minden ideatorikus kifáradás és ahistoricitás akkor üti fel a fejét, ha az ismétlések változás nélkül borítanak el egy gondolkodási rendszert és egy szükséges immanens alkotói átdolgozás nem tud foganatosodni.

A véletlen idő valóságosságát, vagy még erősebben fogalmazva, igazát – így tanultuk – empirikus jelenként fogjuk el a türelem latolgotó csapdájával. Alig van más eszközünk, a módszerek és eljárások mesterséges keretein túl, mint-hogy az ötletekkel teli önértelemnek és önellentmondásnak átadjuk magunkat és az elengedett latolgotás extázisából való magunkhoz térésben azt a létajándékot ünnepeľjük, melyet praesentiának vagy lélekjelenlétnek mondanék.

Ez a nyilvános visszagondolás és időtávot kereső elgondolkozás, immáron egy új nyelvközegben élve, hasznos gondként él bennem, még mindig a középkelet-európai eszményiesség gondolati perspektívájában, emlékezetességként. Legalábbis annyira, amennyire a nyelviségem univerzalitásával számomra az adott pillanatban elérhető. Ez a gond, mely cura is, sentatio is, több, mint a kétségesség ideje, hiszen a gond az ítéleterő többértékű logikáját, mint a valóságérzet (Wirklichkeitssinn) dilemmáját is beengedi a valóság elgondolhatóságba, nemcsak a realitáselv (Realitätsprinzip) kétértékűségét, azaz a kételyt vagy azt, ami végül is mindig a tautológiai egyértelműségben együgyűséggel vagy ideológiával fenyeget. Ha a közvetített vagy közvetlen élményesség értelmi horizontjáról adok hírt, arról beszélve, mi is dereng előttem és mögöttem, a történetiesség lényegét takaró szövegében, úton-útfélen rábukkanok azokra a fontos szövszálakra és logikai ordókra, melyekkel a pszichoanalitikus gondolkodás nagy hagyománya szötte a lélekelemzés szövegeit.

Az áthagyományozott textualitások és intertextualitások szövege egy olyan eszmei corpust és tevékeny praxist takar, melyet a pszichoanalitikus gondolkodás gazdag tárházaként generációk sorában a hagyományos egész dugába döntő, kíméletlen radikalitással újraértelmezünk, vagy megvallottan, a magától érthetőség leple alatt, mint még-még-nem-értettet, a régi mesterek nyelvén utánmondunk. A pszichoanalízis gyakorlata és elmélete, a kúra eredményessége vagy meghíusulása, sokkal szorosabban függ össze az ott tevékenykedők életrajzával, lelki életük viszontagságaival és a részben ebből fakadó kreativitással vagy éppen a csatlósságra való hajlammal, mint más mesterségek és hivatások esetében. Itt érzékenyebben jutnak érvényre a politikai sors általi sértettség konzekvenciái és az a felelősség vagy hatalmi politika, ahogy az intézetek személyzetüket alakítják. Egy szűkebb értelemben vett pszichoanalitikus elmélet Freud műveire mindig vissza fog térni, de mint a pszichoanalízis története mutatja, az eredeti tudatmodelltől megannyi belső forrongás után elég

messze kerültünk. A mai pszichoanalitikus mozgalom nyitott a tudományos világ felé, s mint ilyen, igen heterogén teorémák fóruma. Ami változatlanul megmaradt, az egy bizonyos antropológiai tartás, egy egészséges szkepszis, a gyermekkor jelentőségének felemlítése, a tágabb értelemben vett tudattalan alakító és romboló erőinek elismerése. Az analitikus praxis terapeutikus visszasságait, a bizalom, az empátia, a terápiás szövetség és a regressziós szint alakításának kérdéseit, a dinamikai értelmezés nyíltságát és mesterfogásait, de talán a kiképzés lényeges alapkérdéseit is Ferenczi és köre tematizálta leginvenciózusabban. A pszichoanalízis indikációs területe a lelki zavarok alakváltozását követően időközben kibővült és a praxis, főleg a Selbst-patológiák kezelésében, átalakulóban van. Változnak a kórképek is. A Freud idejében oly népszerű hisztrionikus kórképeket ma már csak a serdülők reakciós mintáiban találjuk meg. Az elméleti és technikai újítások, kimondva vagy kimondatlanul, szoros kapcsolatban vannak a Budapesti Iskola eredményeivel. Nagy veszteség mindenkinek, akik a pszichoanalízis ügyét szívügyüknek tartják világszerte, hogy a magyar pszichoanalitikus mozgalom a szocializmus időszakában elvesztette eredetiségét, szellemi kontinuitását és korai innovatív bátorságát. Az áhítatos hagiográfiájához sajnálatos módon bátortalanság és bizonyos bennfentes kicsinyesség társult. Biztos vagyok abban, hogy ebből a szomorú helyzetből pár generációváltás után lesz majd egy visszatérés a nemzetközi szintérré.

Végezetül még egyet, kedves Feri. Tudatom, hogy irogatás közben beleolvastam néhány magyar írásodba, a régebbi és újabb időkből, s látom, komám, neked egy öszvér szakmád van. Ez a szociálpszichológiás szakma egy kicsit számár, egy kicsit ló. Jódolgos embernek való, csak az a baj vele, hogy az ilyesmi nemigen szaporodik. Az öszvérség identitását mindig újra kell kezdeni, mindig újabb lovakat kell a szamarakra engedni. Lehet, hogy fordítva van a dolog, ennek a tenyésztését vagy kultuszát nem ismerem eléggé. Mindenesetre az ilyesminek, úgy látom, mint kívülálló, nem nagyon van alaptudománya, éppúgy nincs neki, mint a pedagógiának vagy a földrajznak sincs. Te nem azzal foglalkoztál, hogy mi a fene húzatja az öszvérrel a kocsit, mi is a társadalmi érték és haladás viszonya, vagy a közösség és a társadalom, a polisz és az oikosz általános lélektani összefüggése. Erről meg megannyi másról, a filozófia és a pszichológia között, társadalomlélektanos elődeid morfondíroztak eleget. Téged a társadalmi huzavonában és együttlétben – olvasatomban – a hajtóerő mozganatossági kérdése, az eredet „önmagát megsokszorozó telítettsége” [ahogy Binswanger a Shakespeare-től kölcsönzött „tenger” hasonlatával (éppúgy, mint Ferenczi a Thalassza gondolatban) a *szereket* egyik aspektusát, a szeretet otthonosságát, találóan megfogalmazta¹⁵] és a mindenkori jellegzetes léthiány-

¹⁵ L. Binswanger: *Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins*. AW. Bd. 2., Heidelberg 1994. 63.o.

ból és *differenciából*, vagy ahogy ti mondjátok, identitászavarból adódó rokon- és ellenszenvet mobilizáló ösztöne^{ők}, a „vonzások és taszítások” entrópiájának kérdése ragadt meg. „Nomen est omen” lenne ez?” Akárhogy is van az identitás másik oldala, akár *differencia*, akár *divergencia*, mindenesetre: ez egy „*starker Tobak*” – mondja a német.